

FEJŐS Pál 1897-1963 ✓

„Film, Színház, Muzsika” 1968 aug. 17.

„Minden idők egyik legrendhagyóbb filmjével állunk szemben. Témájában és feldolgozásában egyaránt radikálisan szakít a mozgókép eddigi szabályaival. Egy sor olyan forgatókönyvi megoldást, látószöveget, a mozgókép olyan eszközeit alkalmazza, amelyhez hasonlót teljesség és eredetiség szempontjából még sosem láttunk filmen. Oszinte csodálatomat kell kifejeznem a darab író-rendezője iránt, nemcsak ragyogó képességeiért, hanem azért a ritka bátorságért és magas eszmeiségért, amely elismerésre méltó vállalkozást jellemzi...”

Igy írt 1927-ben a hollywoodi The Film Mercury című lap kritikusa egy harmincadik esztendején innen levő fiatalember filmjéről, „Az utolsó pillanat”-ról. És egy szakmai közvéleménykutatás az év legjobb filmjeként jelölte meg, elébe helyezve Chaplin „Cirkusz”-ának. Sőt, maga Chaplin is „a világ egyik legihlettebb rendezőjének” nevezte Fejős Pált, a film fiatal szerzőjét.

Es alig harminc esztendővel később — még életében — már hiába keressük nevét akár a kitűnő Gregor-Patalas-féle Filmvilágtörténetben, vagy a Knaur-féle Filmbuch filmtörténeti

részében. De nem említi meg a Larousse kiadású filmszótár sem. Elfelejtették, pedig ezt a nagy sikerű kezdetét még néhány kitűnő film követte addig, míg egy évtizednyi siker és megpróbáltatás után fel nem hagyott a filrendezőssel.

Hogyan került Hollywoodba a kecskeméti patikus fia, és miért szakadt meg sokat ígérő pályája? Életrajzi adataiból, sorsának fordulóitól nemcsak egy érdekes emberi sors, de egy rendkívül vonzó emberi magatartás körvonalai bontakoznak ki.

A 22 ÉVES FŐRENDEZŐ

Már diákévei idején jelét adta a művészetek iránti vonzódásának, de egyetemi tanulmányait mégis természettudományos szakon kezdte meg. Am a diákélet nem tartott sokáig, fel kellett cserélnie a fegyverforgatással. Vegigkatonáskodta az első világháborút, majd lészerelese után az Operaház szcenikai osztályán bukkan fel és ugyanilyen minőségben kezdi meg filmes pályafutását az Orient Rt.-nél. Huszonkét esztendőskorában már egy újonnan szerveződött filmvállalatnak, a Mobil Filmgyárnak főrendezője. No persze, ez a cím kicsit felengzős, kevés mögötte a lényeg, de annyi bizonyos, hogy már ugyanebben az évben filmet is rendez. Mintegy négy évig tartó hazai rendezői pályafutásának csupán sajtóvisszhangja maradt fenn, filmjei mind elpusztultak. Az valószínűnek látszik e dokumentumok alapján, hogy művei nem emelkedtek ki a korabeli átlagból. Azt — éppen napjainkban — mégis érdemes megemlíteni, hogy 1923-ban elkészítette az „Egri csillagok” első filmváltozatát.

Tevékenysége azonban nem szorított csupán a filmkészítésre. Legérdekesebb más irányú vállalkozása egy Eger melletti faluban, Mikófalván rendezett ezer szereplőt mozgó passiójátéka volt.

De a kor, az akkori hazai körülmények nem kedveztek a Fejős Pál-típusú kísérletezőknek. Megpróbálta ugyan felvenni a harcot, a belügyminiszterhez írt nyílt levelében tiltakozott a filmezést gátló bürokratikus rendszabályok ellen, de az erők egyenlőtlenek voltak. Mint annyian ebben az időben a fiatal magyar filmesek közül, ő is felkerekedett. Dolgozott Bécsben, Reinhardt mellett, Berlinben Fritz Lang produkciójában, végül pedig áthajózott az óceánon, és kikötött — egy New York-i vegyészeti intézetben. Négy esztendeig dolgozott itt, és közben, csak úgy mellékesen, elvégezte az orvosi egyetemet is.

Amikor sikerült valamennyi pénzt összeraknia, egy ócska Buickon keresztülvágott a kontinensen és meg sem áll a Csendes-óceán partjág, Hollywoodig. A hosszú köztéték után ismét a film felé fordult. És a szerencse csakhamar rámosolygott. Sikerült

némi anyagi támogatást szereznie, nekívághatott az első kísérletnek. Ez volt az utolsó pillanat. Hogy milyen sikert ért el vele, arról előbb már beszéltünk. Csak annyit tegyünk még hozzá, hogy az erkölcsi elismerésen túl ez a film megszerezte számára az Universal nevű mamut cég elnökének, Carl Laemmlének támogatását is. Így azután, következő filmjét már megfelelő anyagi feltételek mellett készíthette el. Ez volt „A nagyváros mostohái”, egy fiatal vasmunkás és egy kedves kis telefonoslány varázslatosan valóságos és költőien idilli egymásra találásának története. A második film sikere tovább erősítette Fejős helyzetét és esztendő múltán az Universal tájékoztató kiadványa már így harangozza be Fejős következő munkáját:

„A Broadway első, milliódolláros, végig-beszélt filmjét — amelyet a New York-i közönség láthat — Paul Fejős rendezte. Műve a filmgyártás legújabb állomását mutatja be, és a film jövőjét vetíti előre, mivel a technika és fényképezés valamennyi új módszerét felvonultatja.”

BÜCSŰ HOLLYWOODTÓL

Hírt ad a továbbiakban arról, hogy mekkora díszlet épült a filmhez, beszámol arról a 25 000 dolláros darúról, amelyet Fejős a film egyes felvételeinek hatásosabb megoldása érdekében építtetett, és végül arról is, „hogy a díszlet ragyogásának megfelelő megörökítésére egy képsort színesen fényképeztek.”

A nagyhangú reklámból csupán a film minden naivságán is átütő rendkívüli szuggesztív erő, tehetség felémítése maradt ki. De hát ezt nemigen lehet dollárban kifejezni. A sikert viszont igen, s ez arra kényszerítette Fejóst, hogy néhány jelentéktelen kommersz-filmet készítsen részben még Hollywoodban, majd Párizsban. De még egyszer sikerül kitérnie a kötelező sablonok közül a „The big house” (A nagy ház) című filmjével, amelyet annak idején — amikor két esztendő huzavona után a cenzúra mégis engedélyezte magyarországi bemutatását — a forgalmazói lelemény „A szerelmes ördög”-re keresztelt. Ebben a filmjében egy feygenclázadás történetét mondja el, ma is rendkívüli hatású atmoszférateremtő erővel, sok finom humorral és lenyűgöző erejű realizmussal.

De hát nem sokáig viselte el a hollywoodi körülményeket az a művész, akinek az volt a véleménye, hogy „az amerikai film nem egyszerűen naiv és buta, hanem tudatosan naiv és tudatosan buta”. És mert akkoriban indult meg a harc a magyar hangosfilmgyártás megteremtéséért, ez a lelkes és vállalkozó szellemű ember váratlanul hazatért. „Mindennel számoltam, amikor erre a lépésre elhatároztam magam — olvashatjuk a Nyu-

Annabella, a harmincas évek egyik legkiválóbb francia színésznője játszott a Tavaszi zápor főszerepét is

FEJŐS Pál 1897-1963 ✓

„Film Színház, Muzsika” 1968 aug 17.

mindkettő igaz), ha az e
kényszerszűnethoz hoz
gondolom azt a megint
elvetelt forgatókönyvek
eltöltött hosszú időt, am
„Mit csinált felséged 3-
5-ig”-et a más rendező
örökölt „Kalandos vakác
tól” elválasztja, harag
lyett aggodást érzek.
„Falak” nemzedékének
hezebb utat kellett vég
járniuk, mint a legújá
hullám tehetségeinek. De
Liliomfi egykor dédelget
rendezője nem adhat ig
nyeinek vakációt, ne
vesztegetheti az idejét és
sem „szabadsághozhatja”
magyar film.

Akit elfelejtettek

FEJŐS PÁL (1898-1963)

özben

— köztudatban. „Évfordulós”
film lett. Pedig az évfordu-
lótól függetlenül hatott és
hatna ma is, ha éppen fel-
újítanák.

Hosszú szünet követke-
zett. Készülő forgató-
könyvét nem tudta megva-
lósítani. Pedig kiváló írók
műhelyében fogantak. Nem
készült el például egyetlen

gának adott nyilatkozatában — szá-
moltam azzal is, amit Lubitsch előre
megjósolt: hogy Európában azzal fo-
gadnak majd: azért jöttem vissza,
mert odakint leégtem. A lényeges az,
hogy komoly és erős hittel hiszem:
van közönsége azoknak a filmeknek
is, amelyek a művészet nevében ké-
szülnek és nemcsak van közönsége,
hanem lehet is hozzá közönséget te-
remteni...”

gatnak adott nyilatkozatában — szá-
moltam azzal is, amit Lubitsch előre
megjósolt: hogy Európában azzal fo-
gadnak majd: azért jöttem vissza,
mert odakint leégtem. A lényeges az,
hogy komoly és erős hittel hiszem:
van közönsége azoknak a filmeknek
is, amelyek a művészet nevében ké-
szülnek és nemcsak van közönsége,
hanem lehet is hozzá közönséget te-
remteni...”

tatás iránt? Ő maga sosem nyilatko-
zott erről, így hát csak feltételezé-
sokra hagyatkozhatunk.

A tények ennyit mondanak: egy
ideig Peruban dolgozik, majd végleg
letelepszik New Yorkban, elvállalva
egy tudományos alapítvány elnöki
tisztségét, s ettől kezdve, öt esztendővel
ezelőtt bekövetkezett haláláig antro-
pológiai kutatásokkal és régészettel
foglalkozott.

S már említett francia monográfus-

sa, Philippe Haudiquet így fejezi be
rőla szóló életrajzi jegyzeteit: „Ami-
kor 1963-ban meghalt, a filmművészet
világa, amely olyan sokat köszönhet
neki, már régóta megfélemedezett ró-
la.”

Am akik ismerik filmjeit, bizonyo-
sak benne, elérkezik még Fejős Pál
művészi feltámadásának ideje...

BÁN RÓBERT

(Legközelebb: Louis Bunuel)

TAVASZI ZÁPOR, ITEL A BALATON

És megkísérli ezt idehaza is. Két
filmet készít ebben az esztendőben —
1932-ben — Magyarországon. Az első
a francia tőkével és a kor egyik leg-
kiválóbb francia színésznőjével, An-
nabellával a főszerepben készült „Ta-
vaszi zápor” volt, amelyről a film
témáját igencsak nehezényező, kon-
servatív Budapesti Hírlap is azt írja:
„Talán ez az első magyar film, amely
kvalitási alapján kiállja a tárgyila-
gos, sőt szigorú bírálatot.” Az Esti
Kurir pedig így írt: „Ez a film kell,
hogy határköve legyen a magyar han-
gosfilmgyártásnak. A többiit sürgősen
felejtjük el.” S azt is hozzáteszi: „Ha
a magyar filmgyártást tényleg életre
akarják pofozni — Fejőst nem szabad
visszaengedni Amerikába.”

Mondanunk sem kell, Fejőst nem
tartóztatták itthon. Még egy filmet
csinált, az „Ítel a Balaton”-t, amelynek
egyetlen fellelhető kópiáját a közel-
múltban kutaita fel Párizsban egy lel-
kes fiatal francia filmtörténész, Fejős
monográfusa. A következő esztendő
már ismét Bécsben találja a művészt,
ahol Palotai Boris forgatókönyvéből,
Farkas Ferenc zenéjével (akivel ettől
kezdve, pályája végéig együtt dolgo-
zik), elkészíti egyik legszebb munká-
ját, a „Sonnenstrahl”-t (Mégis szép
az élet) Gustav Fröhlichel és Annabel-
lával a főszerepben. De itt sincs ma-
radása. 1934-ben már Dániában dol-
gozik, két esztendőn keresztül. Három
filmet készít, de ezek között már nem
találunk jelentős művet.

Még mindig nem adja fel a harcot.
Ismét máshol üti fel a sátorfáját. Egy
svéd filmcéggel szerződik — doku-
mentum filmekre. El is készít vagy
két tucatot megbízásukból, Peruban
és Madagaszkárban. És ugyancsak
svéd tőkével utazik el 1938-ban Sziám-
ba, hogy elkészítse „hattyúdalt”, azt
az elragadóan naiv bájú dokumen-
tum-játékfilmet egy fiatal szíami
földművesházaspár lírai odüsszeiáját
„egy talpalatnyi föld” megszerzéséért.
Aztán abbahagyja...

ANTROPOLÓGIA, RÉGÉSZET

Feladta a hiábavaló küzdelmet egy
által elképzelt filmművészet megte-
remtéséért, anyagi lehetőségeinek
megszerzéséért? Vagy úgy érezte,
hogy kiégett, nincs már mondanivaló-
ja? Vagy tán utazásai „új szerelmet”
ébresztettek benne a tudományos ku-

Annabella
és Gusztav
Fröhlich
közre-
működésével,
Bécsben
készült
a Sonnenstrahl
— Mégis szép
az élet —
című
Fejős-film

A bécsi
filmstúdióban,
1934-ben,
a Mégis szép
az élet
forgatása
közben

